

РАЗДЕЛ 5. УКРАЇНСЬКА ЛІНГВІСТИКА: СУЧАСНІСТЬ ТА МАЙБУТНЄ

УДК 81.373.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ АФОРИЗМІВ У КАРТИНІ СВІТУ ЛІНИ КОСТЕНКО

Н. В. Буц

В статье предлагается лексико-семантическая характеристика афоризмов, сделана классификация опорных слов-афоризмов картины мира Лины Костенко.

Ключевые слова: афоризм, крылатые слова, картина мира, опорные слова

У статті пропонується лексико-семантична характеристика афоризмів, зроблена класифікація опорних слів-афоризмів картини світу Ліни Костенко.

Ключові слова: афоризм, крилаті слова, картина світу, опорні слова

In clause the lexical-semantic characteristic of aphorisms is offered, the classification of basic words-aphorisms of a picture of the world of Lina Kostenko is made.

Key words: an aphorism, winged words, picture of the world, basic words

Актуальність. Незважаючи на велику кількість дослідницьких робіт з афористики, теоретичні уявлення про неї досить нечіткі. До нашого часу триває спір між вченими про те, чи є афоризм різновидом крилатих слів чи це крилаті слова є різновид афоризма. „Афоризм (від грецьк. *aphoridzo* – відокремлюю, визначаю) – коротке, лаконічне судження, яке в стислій, зручній для запам'ятовування формі містить глибоку думку” [4, с. 42]. Він містить у собі завжди більше значення, ніж мовлено, він ніколи не аргументує, але впливає на свідомість виразною неординарністю судження. Тому часто афоризми називають „крилатими словами”. Особливість афоризма полягає в тому, що це гранично стисле і водночас вичерпне визначення предмета чи ситуації, яке конденсує набутий досвід суспільного життя, реальності, що оточує людину. Афоризм „передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічній виразній формі” [9, с. 48].

Джерелами афористики є фольклор, художня література, наукові твори, висловлювання видатних людей. У фольклорі до афористичних засобів належать прислів'я, у літературних та наукових, зокрема філософських, творах – лаконічні художні та логічні узагальнення, які своєрідно виражають важливий зміст, а відтак набувають самостійного значення. Афоризми поділяються на вставні (наявні у творах різних жанрів) та відокремлені (власне афористичний літературний жанр); за викладом змісту розрізняють афоризми логічні й поетичні. Найбільш повно класифікацію літературних афоризмів дав Анатолій Ткаченко у монографії „Мистецтво слова” [8, с. 290]. Літературні афоризми він розрізняє за походженням на анонімні та авторські; за способом висловлення – дефінітивні та лозунгові; за змістовим наповненням – повчально-однозначні та парадоксально-багатозначні, практичної і теоретичної спрямованості.

Мета. Тематика афоризмів, дібраних із поезій Ліни Костенко, дуже різноманітна. Творчість, „безумовно, починається тільки там, де є усвідомлене прагнення вийти за межі загальновідомого” [5, с. 13]. А коли йдеться про поетичну творчість, то треба визначити, що вона має свої власні естетичні закони й тому вимагає особливого зосередження уваги, бо є „найскладнішим видом словесного мистецтва”. Слід зазначити, що афористична тематика з плином часу стала дуже широкою і різноманітною, у зв'язку з цим класифікувати її на даний момент можливо тільки у загальних рисах. Для афоризмів важливе їх словесне вираження, яке досягається вмільм використанням стилістичних і емоційних засобів. Ці засоби надають оригінальності і тим афоризмам, що виникли давно, і тим, що виникли у наш час. Ми виділили сім основних тем афоризмів у поезії Ліни Костенко:

1) поет, поезія, мистецтво, слово

*Поети – це біографи народу,
а в нього біографія тяжка.* [2, с. 268]

2) час, простір

*Але майбутнє тому і майбутнє,
що має бути, що б не було!* [2, с. 110]

3) життя, щастя, доля

*І все на світі треба пережити
І кожен фініш – це, по суті, старт* [2, с. 13].

4) особисте життя, кохання

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.

І може, це і є моя найвища сутність [2, с. 10].

5) людина, Батьківщина

Будь прокляті всі, хто відняв у мене вітчизну!

Але у Вітчизни ніхто не одніме мене [2, с. 238].

6) слава, успіх

Поки геній стоїть, витираючи сльози,

метушлива бездарність отари свої пасе [2, с. 107].

7) мораль

Підлість послідовна, як геометрія, -

вибирає найчесніших [2, с. 36].

Тематика афоризмів визначається їх лексичним складом і значною мірою опорними словами. У досліджених нами афоризмах Ліни Костенко із збірки „Вибране”, романів „Берестечко” та „Маруся Чурай” (всього – 176 афоризмів) найчастіше зустрічаються такі лексеми: **поет** – 11 разів, **душа** – 18 разів, **життя** – 15 разів, **людина** – 9 разів, **свобода** – 8 разів, **слово** – 4 рази. Тематичну класифікацію опорних слів зроблено за картиною світу Ж.П. Соколовської [6, с. 17; 7, с. 98]. Проаналізувавши 59 опорних слів, ми виявили, що найчисленнішою є категорія **Буття**, сюди увійшло 19 опорних слів.

1. Констатація ідеї буття:

Є природа. І немає смерті.

Є тільки різні стадії буття [2, с. 201].

2. Реальність буття:

Життя – це і усмішка, і сльози ці солоні

І кров, і барикади, і музика Бізе! [2, с. 114]

3. Людина як живе єство (до цієї семантичної підгрупи належать опорні слова „я”, „ми”, „себе” „корифей”, „проноза”, „народ”, „людина”):

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.

І може, це і є моя найвища сутність [2, с. 10].

Ми – спадкоємці спадків розграбованих

Ми – власники сплюндрованих святинь [2, с. 548].

Твій біль беру на себе,

Твоя печаль в мені [2, с. 24].

Колись були Орфеї, а тепер корифеї.

А як же він став корифеєм, як не був Орфеєм? [2, с. 539]

І приходять якісь безпардонні пронози.

Потираючи руки, беруться за все [2, с. 541].

Коли в людини є народ,

тоді вона уже людина [2, с. 38].

4. Стать людини:

Всесвіт. Проблеми.

Трагедій поденищина.

А я закохалася. Сказано – жєницина [2, с. 148].

5. Відображення дійсності в свідомості:

Не забувайте незабутнє,

воно вже інєєм взялось! [2, с. 66]

6. Суспільне буття (це значення мають опорні слова „поет”, „поезія”, „вірші”, „мистецтво”, „успіх”, „слава”, „вітчизна”):

Поет – це медіум історії [2, с. 550].

Поезія – це завжди неповторність,

якийсь безсмертний дотик до душі [2, с. 138].

Адресовані людям вірші –

найциріший у світі лист [2, с. 135].

Будь прокляті всі, хто відняв у мене вітчизну!

Але у Вітчизни ніхто не одніме мене [2, с. 238].

До категорії **Простір** належить слово „бездонний”, яке має значення **протяжності по одному з трьох вимірів**, а саме по глибині:

Очі в загадок бездонні.

Із тих рівнянь, де всі вже невідомі [2, с. 395].

Категорія **Часу** представлена п'ятьма опорними словами.

1. Констатація ідеї часу:

Час пролітає з реактивним свистом.

*Жонглює **будень** святістю і свинством [2, с. 51].*

2. Розташування предметів у часі відносно один одного, а саме співвіднесеність із теперішнім часом:

Щоранку йде в холонучі сузір'я

***одвічний дим одвічних димарів** [2, с. 63].*

3. Ділення часової лінії на одиниці часу:

Як тій дитині зватися Богданком?!

*коли **епоха** зветься НТР?! [2, с. 549]*

*І неповторність кожної **хвилини***

шукає шлях від болю до перлини [2, с. 273].

До категорії **Руху** належать шість опорних слів: „збудуй”, „не бий”, „пишіть”, „ламай”, „шукають”, „торкнуть”. Вони належать до компонента „Форми і види руху” із значенням „різного роду рухи”:

*Лиш храм **збудуй**, а люди в нього придуть.*

***Не бий** на сполох в невідлтий дзвін [2, с. 545].*

***Пишіть** листи і **надсилайте** вчасно [2, с. 61].*

Криши, ламай, троци стереотипи!

*Вони кричать, пручаються – **ламай!** [2, с. 11]*

*Є скарби допоки їх **шукають**.*

Перестануть – от тоді вже все [2, с. 109].

До категорії **Окреме** ми віднесли опорні слова „душа”, „слово”, а також антоніми „фініш-старт” у афоризмі

І все на світі треба пережити.

*І кожен **фініш** – це, по суті, **старт** [2, с. 13].*

У даному контексті ці опорні слова мають значення внутрішньої сторони окремого, його сутності, змісту. А лексеми „душа” і „слово” – значення складової частини окремого:

Здається ж, люди, все у них людське,

*але **душа** ще з дерева не злізла [2, с. 64].*

***Слово** – прізвисьце думки тепер,*

а частіше – її псевдонім [2, с. 8].

Другою по кількості опорних слів, після категорії **Буття**, є категорія **Якості**. Сюди ввійшло чотирнадцять опорних слів. Всі вони мають значення якостей, що складають цілісну характеристику людини, її особливостей. Це такі лексеми, як „цензор”, „сумління”, „безборонність”, „геній”, „іронія”, „правдивий”, „найкращий”, „підлість”, „найчесніший”, „недобрий”, „щасливий”, „нищий”, „бездарність”, „божевілля”:

*Шукайте **цензора** в собі [2, с. 12].*

***Сумління** – річ тендітна і марка.*

Вже дехто з нього й пилу не стирає [2, с. 87].

*Непереможна **безборонність** –*

твій меч єдиний і єдиний щит [2, с. 534].

*Поки **геній** стоїть, витираючи сльози,*

*метушлива **бездарність** отари свої пасе [2, с. 107].*

***Іронія** – це блискавка ума,*

котра освітить всі глибини смислу [2, с. 267].

***Правдивий** пісні передзвін кайданів –*

то тільки звичний акомпанемент [2, с. 239].

Кулі примхливі, як дівчата. –

*вибирають **найкращих** [2, с. 36].*

***Підлість** послідовна, як геометрія –*

*вибирає **найчесніших** [2, с. 36].*

*Гріх сіяти **недобре** зерно [2, с. 543].*

Бо так воно у Господа ведеться –

*дорога **нищих** в землю западеться! [2, с. 217]*

***Щасливий** той, хто ще не вмів грати.*

Він сам собі Шопен і Берліоз [2, с. 58].

***Божевілля** моє божемилля,*

богомилля моїм сльозам [2, с. 147].

Категорію **Кількості** представляють п'ять опорних слів із значенням невизначеної кількості: „більше”, „менше”, „мізерно”, „безконечно мале”, „безконечно велике”.

*З суми **безконечно малих***

*виникає **безконечно велике** [2, с. 157].*

Не треба думати мізерно [2, с. 38].

Все менше рук, що вміють сіяць хліб.

Все більше рук, що тягнуть все у пельку [2, с. 36].

Категорію **Стосунки** становлять дві умовні групи: суспільні стосунки й вторинні – ідеологічні.

У людини з фашизмом генетична несумісність [2, с. 537].

Сніги і я. Над присмерком смерек –

усіх печалей білі епілоги [2, с. 104].

Висновки. Ми не можемо сказати, що дані афоризми підводяться під рубрику. Зміст афоризмів опорними словами не обмежується. Класифікувати афоризми за опорними словами можна лише на певному рівні, в якому проявляється даний зміст.

Література:

1. Костенко Л.В. Берестечко: Іст. роман. – К.: Укр. письменник, 1999. – 157 с.
2. Костенко Л.В. Вибране. – Київ: Дніпро, 1989. – 560 с.
3. Костенко Л.В. Маруся Чурай: Іст. роман у віршах. – К.: Дніпро, 1982. – 136 с. (Серія „Романи й повісті”, № 2.)
4. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів. Вид. 3-тє, перероблене і доп. – К.: Радянська школа, 1971. – 486 с.
5. Романенко В. Мистецтво бачити світ. – К., 1969. – С. 13.
6. Соколовская Ж.П. «Картина мира». Системность, Моделирование и Лексическая семантика. – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2000. – 176 с.
7. Соколовская Ж.П. Исследования по лексической семантике. Книга 2. Семантическая структура слова. – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2000. – 144 с.
8. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства). – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 448 с.
9. Українська мова. Енциклопедія. / Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.: іл.
10. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філолог. спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Академія, 1999. – 288 с.

Поступила 26.02.2004 г.

АДВЕРБІАЛЬНІ СИНТАКСЕМИ УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ

О. М. Гандзюк

В статтє говорится об адвербіальних синтаксемах українського языка. Анализується категоріальна специфіка адвербіальних синтаксем. Називаються их самыє частые категоріальныє проявленія.

Ключевые слова: адвербіальныє синтаксеми, морфологічне вираженіє адвербіальних синтаксем, просте ускладнене реченніє

У статті йдеться про адвербіальні синтаксеми української мови. Аналізується категоріальна специфіка адвербіальних синтаксем. Називаються їх найуживаніші частининомовні вияви.

Ключові слова: адвербіальні синтаксеми, морфологічне вираженія адвербіальних синтаксем, просте ускладнене речення

The article deals with adverbial syntactical units in Ukrainian language. The specification of adverbial syntactical units as parts of speech is considered. The most typical representation of syntactical units is analysed.

Key words: adverbial syntactic units, morfological expressions adverbial syntactic units, simple-complicated sentence

Мета. Вторинні предикатні синтаксеми функціонують у граматичній структурі простого ускладненого речення. В основному вони складаються з двох елементів: „трансформованого в морфологічний іменник вихідного предикатного слова з семантикою дії, процесу, стану, якості тощо і аналітичної синтаксичної морфеми-приймника, що вказує на семантико-синтаксичні відношення між двома елементарними простими реченнями” [3, с. 269]. Вторинні предикатні синтаксеми формуються з атрибутивних, модальних і адвербіальних синтаксем. Адвербіальні синтаксеми поділяються на темпоральні, причинові, цільові, допустові та умовні синтаксеми. Кожні характеризуються своїм морфологічним вираженням.